

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 336.71.078.3

Кійко Ю. Т.

Університет банківської справи

МІСЦЕ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Досліджено теоретичні основи та сучасні тенденції розвитку контролю в банках. Визначено місце внутрішнього аудиту в системі внутрішньокорпоративного контролю та проаналізовано організацію систем контролю в банках України. Розглянуто основні відмінності внутрішнього аудиту та ревізії.

Ключові слова: внутрішній контроль, система внутрішнього контролю, внутрішній аудит, система внутрішнього аудиту, ревізія, контролінг, комплаєнс.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищах банку, зумовлюють необхідність постійно коригувати свою поведінку на ринку та створити гнучку адаптивну систему управління для реалізації його стратегії, що є одним із вирішальних факторів прибутковості та конкурентоспроможності.

Сучасні складні умови ведення бізнесу зумовлюють усе більшу актуальність досліджень в області ефективного використання банками управлінської інформації. Це пов'язано з необхідністю стабільного розвитку банків, а також підвищення їхньої фінансово-економічної результативності. Дієвим та найдоступнішим інструментом такого пошуку і, відповідно, однією із конкурентних переваг сучасного банку є внутрішній аудит, ефективне функціонування якого суттєво пришвидшить реактивність менеджменту і надасть можливість вчасного виявлення і усунення проблем у діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У законодавстві України, а також у науковій та спеціальній літературі поняття внутрішнього аудиту як складової частини контролю розглянуто лише в окремих випадках аспектно. Бракує ґрунтовного економіко-правового аналізу факторів, під дією та впливом яких функціонує в цілому система аудиту в Україні. Усе це зумовлює необхідність розкриття сутності поняття внутрішнього аудиту, та його місця в системі контролю.

Проблематика ролі внутрішнього аудиту в управлінні банком знайшла відображення у працях зарубіжних учених, таких як В.Д. Андреев, А. Аренс, В.В. Бурцев, Р. Додж, Дж. Лоббек, Дж. Лоуверс, Р.В. Макеев, Л.А. Панкратова, Дж.К. Робертсон, Н.Н. Хорохордин, А.Д. Шеремет та ін. Серед вітчизняних науковців, які зробили внесок у вивчення даної проблеми, необхідно виділити праці А.М. Герасимовича, С.Ф. Голова, П.Є. Житнього, Т.О. Каменської, О.І. Кіреєва, Р.О. Костирка, Л. П. Кулаковської, І.М. Парасій-Вергуненко, О.А. Петрик, О.А. Подолянчук, В.С. Рудницького, О.І. Скаска, О.В. Сметанки та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо становлення зовнішнього аудиту в Україні вже відбулося, то вітчизняний внутрішній аудит в інституціональному і професійному аспектах тільки починає розвиватись. Це є наслідком щонайменше двох обставин – недосконалості законодавства з аудиту в цілому, зокрема

відсутністю нормативної бази з аудиту управлінської діяльності та методики з проведення і документування управлінського аудиту, а також невірною й несучасною розуміння внутрішнього аудиту як форми контролю збереження активів банківської установи.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних основ та сучасних тенденцій розвитку внутрішнього аудиту та контролю і уточненні їхньої сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві роль контролю постійно підвищується та набуває нових відтінків своєї сутності. Так, відповідно до словника іншомовних слів, контроль (фр. *contrôle*) – це перевірка, а також спостереження з метою перевірки.

Контроль як функцію управління варто розглядати через систему спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта, порівняння планових і фактичних значень заданих параметрів, виявлення відхилень у параметрах та факторів, що їх викликали. Тому саме контроль виконує двохсторонню функцію зв'язку між об'єктом управління і системою управління.

Розглядаючи класифікацію контролю по відношенню до господарюючого суб'єкта, виділяємо зовнішній та внутрішній контроль. Зовнішній контроль здійснюється державними інституціями та незалежними суб'єктами контролю, тобто тими суб'єктами контролю, які не відносяться до організаційної структури банку. Внутрішній контроль здійснюється контролюючими органами самого банку, а саме ревізійною чи інвентаризаційною комісією, підрозділами внутрішнього аудиту, ризик-менеджменту.

Внутрішній контроль – складова системи менеджменту та фінансового контролю. Ефективний внутрішній контроль є фактором, що впливає на підвищення довіри кредиторів, інвесторів, вкладників і допомагає зрозуміти основні зони ризику в банку.

Практиками та науковцями, що займаються питаннями внутрішнього контролю, розроблено декілька його концепцій, серед яких основними є сформульовані в документах *INTOSAI*, *COSO* та *COBIT*.

Організацію *INTOSAI* (*INTOSAI – the International Control Standards Committee of the International Organization of Supreme Audit Institutions*) було створено в 1953 р. із метою сприяння

розвитку співробітництва та інформаційного обміну між вищими контрольними органами, уніфікації стандартів у галузі фінансового контролю. У червні 1992 р. членами організації було розроблено документ «Керівні принципи стандартів внутрішнього контролю» (*Guidelines for Internal Control Standards*).

Згідно рекомендацій INTOSAI внутрішній контроль поділяється на:

- контроль управління (об'єкти – плани, політика, процедури, методи досягнення цілей);
- адміністративний контроль – спрямований на досягнення економічного використання ресурсів, забезпечення максимальної результативності та виконання розпоряджень керівництва. Об'єкти цього контролю – процедури та документи, на основі яких реалізуються заходи досягнення цілей організації);
- бухгалтерський контроль – процедури та документи щодо збереження активів і достовірності фінансової звітності.

Стандарт *COBIT «Цілі контролю при використанні інформаційних технологій» (Control Objectives for Information and Related Technology)* розроблений Асоціацією аудиту та контролю інформаційних систем ISACA (*Information System Audit and Control Association Foundation*).

ISACA було започатковано в 1969 р., світова професійна організація, що має представництва більш ніж у 100 країнах і об'єднує 20 тис. членів. ISACA займає лідируючу позицію в галузі розроблення та поширення стандартів з ІТ-аудиту (аудит інформаційних технологій), веде науково-

дослідницьку роботу, займається підготовкою кадрів. ISACA об'єднує більше 12 тис. сертифікованих аудиторів інформаційних систем CICA (*Certified Information System Auditor*).

За *COBIT* контроль – це норми, процедури, прийоми та організаційні структури, розроблені для забезпечення розумної гарантії в тому, що бізнес-цілі будуть досягнуті, а небажані події будуть відвернуті або виявлені та виправлені.

Основна ідея стандарту *COBIT*, що створений ISACA, полягає в тому, що для надання інформації, необхідної організації для досягнення її цілей, ресурси ІТ повинні управлятися набором природно згрупованих процесів. У цьому стандарті виділяється 34 високорівневі цілі контролю, по одній на кожний ІТ-процес, що згруповані в чотири домени: планування і організація; проектування та впровадження; експлуатація та супроводження; моніторинг. Керівник може бути впевнений, що йому буде надана адекватна система контролю над ІТ-середовищем, яка враховує наявні ІТ-ресурси.

Аудит ІТ повинен бути ризикоорієнтованим (у даному контексті ризиками є загрози безпеці інформаційної системи), аудиторів потрібно обґрунтувати перелік засобів для зниження ризиків до припустимих.

Ще одну з основних концепцій внутрішнього контролю розробив Комітет спонсорських організацій комісії Тредеуа (*Committee of Sponsoring Organizations – COSO*), який був сформований у 1985 р., щоб спонсорувати Національну комісію з недостовірної фінансової звітності (*National*

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення системи внутрішнього контролю

Нормативний документ	Сутність внутрішнього контролю і системи внутрішнього контролю
Методичні вказівки щодо застосування стандартів внутрішнього аудиту в банках України, затверджені Постановою Правління НБУ від 20.07.1999 р. № 358	Управління системою внутрішнього контролю передбачає санкціонування і нагляд за виконанням операцій (спостереження), періодичне порівняння їхнього фактичного виконання із запланованим та документування цієї діяльності.
«Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 29.12.2014 р. № 867	Внутрішній контроль – заходи (процедури) банку, спрямовані на забезпечення ефективності та результативності здійснення операцій банку, ефективності управління активами і пасивами, ризиками, забезпечення повноти, своєчасності та достовірності ведення бухгалтерського обліку та складання і надання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності, запобігання шахрайству, комплаєнс тощо.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114	Система внутрішнього контролю – сукупність процедур, форм, способів і напрямів контролю, що забезпечує порядок здійснення і досягнення цілей внутрішнього контролю в банку.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р. № 114	Внутрішній контроль в банку – це сукупність процедур, які забезпечують достовірність та повноту інформації, яка передається керівництву банку, дотримання внутрішніх та зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку, збереження активів банку та його клієнтів, оптимальне використання ресурсів банку, управління ризиками, забезпечення чіткого виконання розпоряджень органів управління банку в досягненні мети, яка поставлена в стратегічних та інших планах банку.
Стандарт 315 «Розуміння суб'єкту господарювання та його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень». Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту (редакція 2013 р.).	Система внутрішнього контролю – це політика і процедури (заходи внутрішнього контролю), прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання для сприяння досягненню цілей управлінського персоналу щодо забезпечення (наскільки це можливо) правильного й ефективного ведення господарської діяльності, у тому числі дотримання політики управлінського персоналу, а також забезпечення збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам і виявлення їх, точності й повноти облікових записів.
Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III	Внутрішній аудит (контроль) передбачає: 1) нагляд за поточною діяльністю фінансової установи; 2) контроль дотримання законів, нормативно-правових актів органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, та рішень органів управління фінансової установи; 3) перевірку результатів поточної фінансової діяльності фінансової установи; 4) аналіз інформації про діяльність фінансової установи, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами фінансової установи; 5) виконання інших передбачених законами функцій, пов'язаних із наглядом та контролем діяльності фінансової установи

Commission on Fraudulent Financial Reporting). COSO – незалежна ініціатива приватного сектору, яка вивчає фактори, що можуть приводити до недостовірної фінансової звітності, і розробляє рекомендації для відкритих акціонерних товариств та їхніх незалежних аудиторів для SEC (Комісії з цінних паперів та ринку у США) й інших регуляторів, для освітніх установ. COSO було створено для підвищення якості фінансової звітності шляхом удосконалення етики бізнесу, використання ефективних систем внутрішнього контролю та корпоративного управління.

Одними з головних документів COSO є доповіді «Внутрішній контроль: інтегрований підхід» (*Internalcontrol – Integrated Framework*, 1992 р.) та «Управління ризиками організації: Інтегрована модель» (вересень 2004 р.) [15; 16]. Модель COSO рекомендується для реалізації Базельським комітетом, а також для виконання вимог 404-ї статті Закону *Sarbanes-Oxley* (2002 р.).

Внутрішній контроль, згідно з документом COSO, розглядається як процес, що здійснюється менеджментом організації, призначений для забезпечення впевненості в досягненні цілей за

такими критеріями: ефективність і результативність діяльності; надійність фінансової звітності, відповідність певним вимогам. Система внутрішнього контролю є складовою процесу управління ризиками, який трансформує її в більш ефективну форму, орієнтовану на ризик.

Внутрішній контроль і система внутрішнього контролю – поняття доволі широкі, але природна необхідність контролю змушує часто до них звертатись в законодавчих і нормативних документах. Основні трактування вищезгаданих понять українських і зарубіжних нормативних документів подано в табл. 1.

Уважаємо за необхідне відзначити прогресивні кроки НБУ в напрямку розробки організації внутрішнього контролю в банках, про що свідчить одна з останніх його постанов «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України». Це положення описує ключові моменти організації внутрішнього контролю, котрі потрібні банкам для роботи в час швидкої зміни кон'юнктури фінансових ринків.

Висвітливши сутність нормативних тлумачень поняття внутрішнього контролю і системи вну-

Таблиця 2

Сутність внутрішнього аудиту

Джерело	Сутність внутрішнього аудиту
Кіреєв О.І. Внутрішній аудит у комерційному банку : [навч. посіб.] / О.І. Кіреєв, Н.П. Шульга, О.С. Полетаєва. – К. : КНТЕУ, 2001. – 295 с.	Внутрішній аудит банку – незалежна оцінка різноманітних операцій і систем контролю, метою якого є визначити: <ul style="list-style-type: none"> • чи проводиться виявлення ризику і робота щодо його зниження; • чи дотримується банк прийнятої політики і процедур; • чи дотримується банк установлених стандартів; • наскільки економічно і ефективно використовуються ресурси; • чи досягаються цілі банку.
Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту : [навч. посіб.] / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча ; 2-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 560 с.	Внутрішній аудит — це незалежна діяльність із перевірки та оцінки роботи суб'єкта господарювання в його інтересах.
Рудницький В.С. Методологія і організація і організація аудиту / В.С. Рудницький. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 196 с.	Внутрішній аудит виконують штатні працівники підприємства з метою надання допомоги керівництву в ефективному виконанні функцій. У перелік функціональних обов'язків внутрішнього аудитора входять: перевірка фінансової звітності, обліку, первинних документів щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання; перевірка системи внутрішнього контролю використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, оцінка економічної ефективності господарських операцій; складання і перевірка виконання бізнес-планів тощо.
Камышанов П.И. Практическое пособие по аудиту / П.И. Камышанов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 522 с.	Внутрішній аудит – це поточний контроль здійснення економічної політики і якості управління підприємством, необхідний для недопущення втрати ресурсів, локалізації недоліків, своєчасного попередження фінансових труднощів.
Андреев В.Д. Внутренний аудит: [учеб. пособ.] / В.Д. Андреев. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.	Внутрішній аудит – це елемент системи внутрішнього контролю, необхідний для великих господарюючих суб'єктів, в основному недержавного сектора економіки, щоб з його допомогою успішно конкурувати на ринку за рахунок зростання якості, зниження собівартості продукції, знання потреб ринку і, таким чином, підвищення ефективності роботи.
«Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», затверджене Постановою Правління НБУ № 114 від 20.03.98 р.	Внутрішній аудит банку – це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, установленого в комерційному банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізованні інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій.
МСА 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» (видання 2015 р.)	Діяльність внутрішнього аудиту – діяльність з оцінки, яка організована як підрозділ суб'єкта господарювання або надається йому як послуга. Її функції охоплюють, серед іншого, перевірку, оцінку та моніторинг адекватності й ефективності внутрішнього контролю.
Сухарева Л.А. Внутренний аудит международного департамента банка: методология, организация и методика : [монография] / Л.А. Сухарева, Е.Б. Ретонских. – Донецк : ДонГУЭТ, 2005. – 196 с.	Внутрішній аудит банку – це незалежна об'єктивна діяльність у вигляді перевірок і управлінського консультування, спрямована на підвищення й удосконалення діяльності банку привнесенням систематизованого підходу до оцінки та поліпшення ефективності процесів управління ризиками, системою внутрішнього контролю та його організації.
Бурцев В.В. Внутренний аудит компании: вопросы организации и управления / В.В. Бурцев // Управление финансами предприятия. – 2003. – № 4. – С. 35–49.	Внутрішній аудит – регламентована внутрішніми документами організації діяльність за контролем складових управління та різноманітних аспектів функціонування організації, яка здійснюється представниками спеціального контрольного органу в рамках допомоги органам управління організації (зборам засновників, спостережній раді, раді директорів, виконавчому органу)
Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон; пер. с англ. – М. : KRMG, Контакт, 1993. – 496 с.	Внутрішній аудит – незалежна оцінка всередині організації для перевірки та визначення ефективності її діяльності

трішнього контролю (табл. 1), ми можемо стверджувати що:

- **внутрішній контроль** – це процес, який передбачає проведення процедур, спрямованих на забезпечення результативності здійснених операцій банку, ефективності його управління, достовірності ведення бухгалтерського обліку, складання і надання звітності тощо;

- **система внутрішнього контролю** – це сукупність пов'язаних між собою процедур, які систематично проводять суб'єкти контролю для сприяння досягненню цілей банку.

Слід розділяти поняття внутрішнього контролю та контролінгу. Контролінг – позафункціональний

інструмент управління, який завдяки цілеспрямованому збору та обробці інформації допомагає в процесі прийняття рішень і управління підприємством. Це сервісна функція менеджменту, завданням якої є визначення для підприємства напрямку, який гарантуватиме існування його в перспективі. Метод контролінгу – виявлення слабких місць і мобілізація резервів економії ресурсів, зменшення собівартості та підвищення конкурентоспроможності [9].

Більшість науковців [1, с. 15; 3, с. 125] до складу контролінгу включають внутрішній аудит і функціонально-вартісний аналіз. На нашу думку, це поняття в сучасному розумінні варто доповнити аналізом нефінансових показників та аналізом бізнес-процесів.

Великою проблемою також є ототожнення деякими науковцями зовнішнього і внутрішнього аудиту. Насправді їхні мета і завдання різняться. Зокрема, зовнішній аудит направлений на створення підґрунтя для прийняття управлінських рішень зовнішніми користувачами (рис. 1).

Результати діяльності зовнішніх аудиторів є загальнодоступними на відміну від висновків внутрішнього аудиту, які є комерційною таємницею. Одним з основних завдань внутрішнього аудиту є вдосконалення системи внутрішнього контролю, а отже, і розвиток самого банку.

Внутрішній аудит лише нещодавно набув активного розвитку, тому трактування його суті доволі різноманітне як у нормативних документах, так і в науковій та навчальній літературі, основні з них відображено у табл. 2.

На нашу думку, усі ці визначення мають право на існування, хоча вони й не позбавлені недоліків. Здебільшого дослідники визначають внутрішній аудит як незалежну діяльність із перевірки даних фінансового обліку всередині підприємства, проте такий підхід властивий і при визначенні ревізії, оскільки при ній також здійснюється звірка даних обліку і факту наявності активів. Деякі автори зазначають, що внутрішній аудит полягає в оцінці фінансово-господарської та управлінської діяльності, проте не говорять про те, на основі чого повинна здійснюватись така оцінка. Також серед науковців популярна думка, що внутрішній

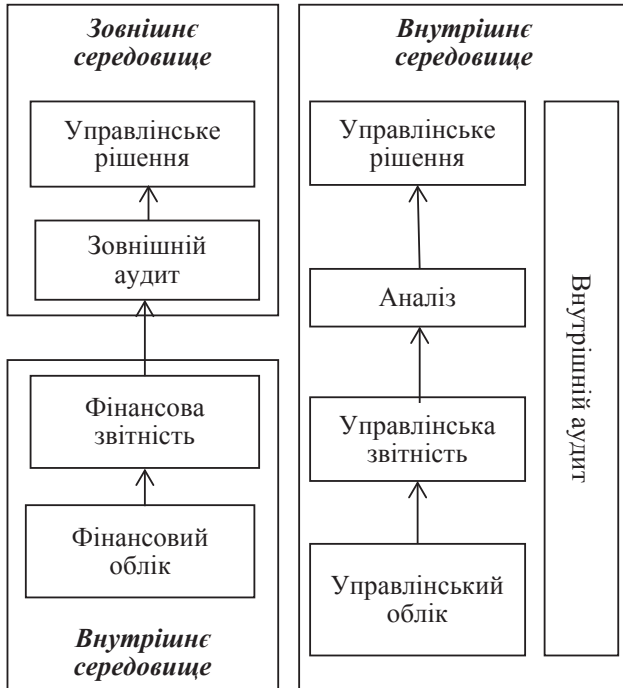

Рис. 1. Схема процесу формування та використання результатів діяльності внутрішнього і зовнішнього аудиту

Таблиця 3

Порівняльна характеристика внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту

	Внутрішній контроль	Внутрішній аудит
Мета	Забезпечення дотримання законності й економічної доцільності господарсько-фінансової діяльності	Оцінка якості економічної інформації, що формується управлінською системою підприємства; експертна оцінка обліково-економічної політики підприємства, оцінка функціонування внутрішнього контролю
Суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> Ревізійна комісія Правління Функціональні підрозділи Підрозділи внутрішнього аудиту 	Підрозділи внутрішнього аудиту
Об'єкти	Організаційно-технологічні, фінансово-економічні процеси та їхні елементи; стан і використання всіх видів господарських засобів і джерела їхнього утворення; трудова діяльність колективу і окремих його членів (дотримання законів, правових норм і встановлених правил роботи)	Система управління підприємством, у тому числі система внутрішньогосподарського обліку і контролю; економічна інформація, складена менеджерами, у тому числі дані обліку і звітності
Види звітності	Відомості контролю окремих об'єктів, контрольні розрахунки, акти перевірок і обстежень	Аудиторська звітність, аудиторський висновок
Методичні прийоми	Прийоми та методи фактичного й документального контролю	Прийоми та методи фактичного, документального контролю і експертно-аудиторської діагностики
Користувачі контрольної інформації	Власники (засновники), менеджери вищої ланки управління, менеджери структурних підрозділів	Власники (засновники), менеджери вищої ланки управління

аудит – це частина системи внутрішнього контролю, метою якої є удосконалення самої системи внутрішньокорпоративного контролю.

Здійснивши аналіз підходів до трактування поняття висвітлених у науковій літературі та нормативних документах (табл. 1 і 2), можемо зробити висновки про їхню неоднозначність, що призводить до ототожнення внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю. Із метою їхнього розмежування нами здійснено аналіз основних відмінностей (табл. 3).

Отже, на основі проведеного аналізу ми можемо сказати, що поняття внутрішнього контролю значно ширше і складніше за своєю структурою, ніж внутрішній аудит. Також варто відзначити, що внутрішній аудит входить у систему внутрішнього контролю, але має доволі високий рівень самостійності, оскільки спрямований на сприяння удосконаленню методики контролю.

В українській банківській практиці внутрішній аудит з'явився на основі внутрішньогосподарської ревізії. До 1987 р. банківська діяльність уважалась низькоризиковою сферою і внутрішній контроль діяльності банку здійснювали контрольно-ревізійні служби. Але за ринкових умов ефективне функціонування цих служб виявилось обмеженим через відсутність актуального аналітичного інструментарію. Поступовий розвиток діяльності цих служб у деяких банках завершився їхнім трансформуванням у підрозділи внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю основної та допоміжної діяльності банку, яка на відміну від внутрішньої ревізії є лише методом документального контролю фінансово-господарської роботи. Мета внутрішньої ревізії – встановити законність здійснюваних операцій і відсутність розкрадань із боку працівників. Мета ж внутрішнього аудиту є набагато ширшою, оскільки він спрямований на встановлення рівня ефективності систем контролю, виявлення банківських ризиків, економічності, ефективності та результатів здійснення банківських операцій. Аудитори, здійснюючи внутрішній аудит, звісно, можуть користуватись методом ревізії, але не повинні ототожнювати ці поняття.

Внутрішня ревізія виявляє порушення або зловживання, що виникають у процесі банківської діяльності. За своєю суттю внутрішній аудит має більш стратегічні цілі. Ревізори виявляють помилки та зловживання в роботі виробничих та функціональних підрозділів банку, які можуть призвести до втраченої вигоди і збитків. Але ці втрати не можна порівняти з обсягами збитків, які можуть зазнати банки в результаті впливу фінансових ризиків. Ревізія як метод із вузьким колом завдань обмежена в аналітичному інструментарії на відміну від внутрішнього аудиту, який має на меті проаналізувати й оцінити процеси контролю, виявити ризики та визначити ефективність системи управління банком, та сприяти її удосконаленню.

Вагоме місце в розвитку внутрішнього аудиту в банківській сфері займають рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків (Basel Committee on Banking Supervision of the Bank for international Settlements), заснованого в м. Базель у 1974 р. центральними банками та органами нагляду держав G10. Його основне завдання полягає у впровадженні високих та єдиних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду. Із цієї метою Комітет випускає директиви та рекомендації для органів нагляду держав-членів.

Відповідно до принципу 11 «Внутрішній аудит у банках та взаємовідносини наглядових органів і аудиторів» (запроваджений у серпні 2001 р.) Базельських рекомендацій, існують різні типи внутрішнього аудиту:

1) *фінансовий аудит*. Мета – оцінювати надійність і достовірність бухгалтерської системи та інформації, а також складених на їхній основі фінансових звітів;

2) *аудит дотримання*. Мета – оцінювати якість і відповідність систем, створених для забезпечення дотримання законів, підзаконних актів, методик і процедур;

3) *операційний аудит*. Мета – оцінювати якість і прийнятність інших систем і процедур, критично аналізувати організаційні структури і оцінювати достатність для виконання встановлених обов'язків;

4) *аудит менеджменту*. Мета – оцінювати якість підходів менеджменту до ризиків і контролю в рамках поставлених банком цілей [11].

Перші три типи є традиційними, останній ж було сформульовано Базельським комітетом у серпні 2001 р., що пов'язано зі зростанням ролі внутрішнього аудиту в умовах глобалізації ринків.

Базельський комітет уточнює сфери діяльності підрозділів внутрішнього аудиту – перевірка й оцінка всієї діяльності банку в усіх його підрозділах. На практиці аудитори здебільшого обмежуються перевітками окремих підрозділів банку, які проводять найбільш ризикові операції. Водночас, наприклад, недостатньо уваги приділяється перевірці діяльності служби безпеки банку чи підрозділам по роботі з персоналом. У вищевказаних підрозділах особливого значення набуває значення аналізу і контролю управлінських рішень, наприклад, аудит якості системи підбору кадрів. Основною проблемою аудиту менеджменту є нерозуміння його доцільності управлінською верхівкою банків, результатом чого є недостатня статусність підрозділу внутрішнього аудиту для проведення відповідних якісних перевірок. Не менш важливою проблемою є відсутність методичної бази оцінки якості до ризиків менеджменту і контролю в рамках поставлених банком стратегічних цілей, а також дієвих механізмів запровадження рекомендацій внутрішніх аудиторів.

На практиці дуже мало банків виходять за межі функцій і повноважень внутрішнього аудиту, регламентованих ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Винятками можуть бути лише великі банки, наприклад ПАТ «Приват-Банк». Прогресивним у цьому банку є виділення в окремий напрямок діяльності підрозділу внутрішнього аудиту роботу над поліпшенням та вдосконаленням процесів корпоративного управління, проводячи оцінку і пропонуючи покращання в процесах, а саме у визначенні цілей і завдань, а також нагляд за їхнім досягненням і збереженні та підтримці цінностей організації [16].

До невеликих банків, які працюють над удосконаленням системи внутрішнього контролю, можемо відзначити ПАТ «АКБ «Львів» та ПАТ «ОКСІ БАНК», які ставлять акцент у своїй діяльності на контроль комплаєнс-ризиків. Для прикладу, відповідно до затвердженого Положення про організацію системи комплаєнс, у ПАТ «ОКСІ БАНК» є окрема посадова особа, відповідальна за комплаєнс. Комплаєнс-офіцер у здійсненні своїх повноважень є незалежним і підзвітним виключно спостережній раді банку, і будь-яка зацікавлена

особа може звернутися прямо до нього як до незалежного та об'єктивного представника спостережної ради банку [18].

Отже, усі банки України по-різному ставляться як до організації системи внутрішнього аудиту, так і до застосування результатів його діяльності. Аналіз звітів емітента цінних паперів (п. 17.6) наведено у табл. 4, де розглянуто механізм звітування окремих банків про проведену роботу внутрішнім аудитом.

Отже, на сьогодні внутрішній аудит у банках України все ще співвідноситься з внутрішньою ревізією і на практиці є системою з оцінки стану бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю у банку. Серед вищенаведених уривків звітності емітента цінних паперів щодо діяльності підрозділів внутрішнього аудиту ми можемо виділити тільки ПАТ «КРЕДОБАНК». У своєму звіті цей банк демонструє відхід від стандартного й дещо

застарілого розуміння і працює над імплементацією процесноорієнтованого підходу до проведення аудиту у своїй діяльності.

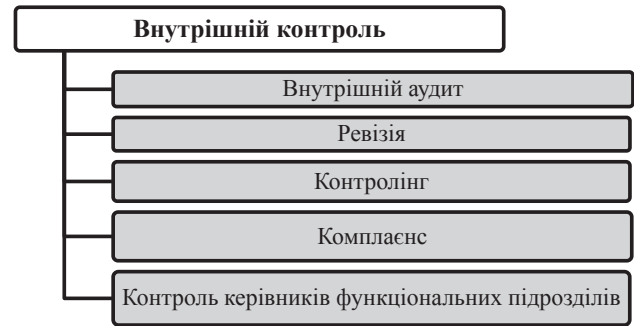

Рис. 2. Місце внутрішнього аудиту в системі внутрішнього контролю в банку

Таблиця 4

Порівняльна характеристика трактування внутрішнього аудиту

Банк	Опис системи внутрішнього аудиту
ПАТ «Ідея Банк»	В банку функціонує Служба внутрішнього контролю, яка організована відповідно до «Положення про систему внутрішнього контролю в ПАТ «Ідея Банк», що затверджена протоколом Правління банку № 11/11 -2 від 11.11.2011 р., а також виконуються вимоги щодо організації функції внутрішнього аудиту відповідно до Положення про Службу внутрішнього аудиту ПАТ «Ідея Банк», що затверджене Протоколом Спостережної ради банку № 97 від 24.04.2012 р. Перевірки здійснюються згідно з планом роботи підрозділу, який затверджує Спостережна рада банку. Служба внутрішнього аудиту – самостійний структурний підрозділ, який є органом оперативного контролю спостережної ради банку.
ПАТ АКБ «Львів»	Служба внутрішнього аудиту в процесі проведення перевірок керується чинним законодавством України та нормативними актами Національного банку України та внутрішніми нормативними документами Банку. В усіх питаннях щодо стандартизації процесів проведення внутрішнього аудиту Служба внутрішнього аудиту ПАТ АКБ «Львів» керується Міжнародними Професійними Стандартами Внутрішнього аудиту (МПСВА) Інституту Внутрішніх аудиторів (ІВА). Начальник служби внутрішнього аудиту підпорядковується безпосередньо Спостережній раді ПАТ АКБ «Львів». Станом на кінець звітного року у Службі внутрішнього аудиту працювали 4 штатні працівники. За результатами роботи Служба внутрішнього аудиту шоквартально звітується перед Спостережною Радою та Правлінням Банку. Впродовж звітного року проведено 30 планових перевірок і 4 позапланові перевірки.
ПАТ «КРЕДОБАНК»	Департамент внутрішнього аудиту (ДВА) є складовою системи внутрішнього контролю, що передбачений вимогами статті 45 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та виконує завдання, пов'язані зі здійсненням незалежного моніторингу систем внутрішнього контролю, перевірок відповідності діяльності банку діючому законодавству і внутрішнім положенням банку, оцінки адекватності системи внутрішнього контролю банку, діючих операційних процедур та процедур з управління ризиками. Протягом 2014 р. Департамент внутрішнього аудиту здійснював свою діяльність відповідно до «Плану роботи Департаменту внутрішнього аудиту ПАТ «КРЕДОБАНК» на 2014 р.». Здійснено 132 аудиторські перевірки.
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Служба внутрішнього аудиту АТ «Райффайзен Банк Аваль» (далі – Служба) є самостійним структурним підрозділом банку, який створений за рішенням і підпорядковується Спостережній раді банку. Служба проводить перевірки банку та інших компаній на території України, які входять до Групи РБІ. Додатково Служба може проводити перевірки інших компаній, в яких банк приймає участь (має частку у статутному капіталі). Служба проводить наступні типи перевірок: тематичні аудити дирекцій при здійсненні виїзного інспектування, системні тематичні аудити дирекцій, тематичні аудити Центрального офісу, раптові ревізії кас/сховищ відділень та дирекцій, аудити відділень, послідовні моніторинги виконання заходів/рекомендацій, що надані за результатами аудитів. При проведенні аудитів перевіряється дотримання вимог чинного законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку України, внутрішніх документів банку, Директив Групи РБІ. Результати аудитів оформляються у вигляді аудиторських звітів. Аудиторські висновки містять конкретні рекомендації по виправленню недоліків, строки виконання та відповідальних за виконання. По результатах кожного аудиту здійснюється послідовний моніторинг виконання наданих рекомендацій. Відповідно до затвердженого Спостережною радою банку річного плану аудиторських перевірок, що складається на основі оцінки ризиків, Службою внутрішнього аудиту протягом 2014 р. проведено таку кількість аудиторських перевірок: Дирекцій банку – 100, у т.ч.: раптових ревізій у касах перерахунку – 26; раптових ревізій готівки, банківських металів та інших цінностей у сховищах 10-ти дирекцій – 10; відділень банку – 923, у т.ч.: перевірок відділень із раптовими ревізіями кас, сховищ – 899. Кількість перевірок активних операцій рівня Центрального офісу – 58 (у т.ч. позапланові – 6). Кількість перевірок пасивних операцій рівня Центрального офісу – 35 (у т.ч. позапланові – 7).
ПАТ «ОКСІ БАНК»	У ПАТ «ОКСІ БАНК» активно функціонує система внутрішнього аудиту. Протягом 2014 р. Управлінням внутрішнього аудиту здійснені наступні перевірки: контроль усунення недоліків, які були виявлені перевіркою в 2013 р.; аудит статистичної звітності банку; аудит діяльності двох відділень банку; аудит операцій кредитування юридичних осіб; аудит ризиків операцій з інкасації коштів та валютних цінностей банку; аудит операційно-технологічного ризику за операціями з платіжними; аудит розрахунків із персоналом; аудит здійснення банком функцій валютного контролю; аудит ризиків позабалансових операцій банку; аудит дотримання законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму; аудит операцій із банківськими металами. За результатами перевірок давалась оцінка адекватності внутрішнього контролю, здійснювалась оцінка ризиків та надавались рекомендації з усунення виявлених недоліків.

Проаналізувавши теоретичні основи та практичний досвід у сфері внутрішнього контролю, можемо сказати, що внутрішній аудит є складовою частиною системи внутрішнього контролю, спрямований на удосконалення процедур контролю і надання оцінки рішенню керівників у функціональних підрозділах та оптимізації процесів банку (рис. 2).

Визначивши місце внутрішнього аудиту в системі внутрішньокорпоративного контролю та контролю загалом, уважаємо, що до завдань підрозділу внутрішнього аудиту в банку слід відносити:

- аудит фінансової та іншої звітності банку;
- аналіз показників діяльності банку;
- оцінка фінансового стану банку;
- оцінка адекватності процесів і алгоритмів у діяльності банку;
- роль консультанта останньої інстанції;
- вивчення ступеня використання матеріалів при прийнятті управлінських рішень та імплементації наданих ним рекомендацій;
- інформування наглядового органу щодо ефективності роботи банку.

Отже, під внутрішнім аудитом слід розуміти незалежну безперервну діяльність з оцінки системи контролю, фінансових та інших операцій, а також усіх процесів банку з метою попередження стресових ситуацій і сприяння досягненню банком його стратегічних цілей.

Висновки. Українські наукові здобутки в напрямку вивчення внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту здебільшого не відповідають вимогам часу. Існує розрив між практич-

ним застосуванням та науковими і навчальними працями. Такий висновок ми можемо зробити з неоднорідності практики застосування методик і способів організації внутрішнього аудиту в банках. Відносно актуальності методик внутрішнього аудиту вітчизняні банки можна розділити на три категорії: великі банки з українським капіталом, банки з іноземним капіталом і малі банки з внутрішньоукраїнськими капіталовкладеннями. Перші дві категорії, як правило, посилено займаються розвитком системи внутрішнього контролю, зокрема внутрішнього аудиту, це пов'язано з можливістю залучення іноземних спеціалістів. Перша категорія розвиває сферу внутрішнього контролю, тому що має достатній бюджет і бачить у цьому перспективу примножити капітал. Друга категорія директивно імплементує ті методики, які свого часу вже були перевірені іноземною материнською компанією. Третя категорія – це невеликі банки, які не мають масштабних бюджетів і працюють тільки з інформацією та кадрами, доступними в межах України.

На нашу думку, поки що в банківській системі України відбувається підміна сутності поняття внутрішнього аудиту, якому присвоюються функції ревізії. Виведення ревізії на місце інструмента внутрішнього аудиту дасть змогу вийти на якісно новий рівень, перетворитися з підрозділу звірки даних у потужний інструмент розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному обґрунтуванні термінів внутрішнього аудиту бізнес-процесів і алгоритмів.

Список літератури:

1. Сарахман О.М. Внутрішній аудит у банку : [навч. посіб.] / О.М. Сарахман, О.І. Скаско, О.Д. Вовчак [та ін.]. – К. : УБС НБУ, 2015. – 263 с.
2. Губенко С.М., Мозгова О.П. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / С.М. Губенко, О.П. Мозгова. – Х. : Штрих, 2000. – 360 с.
3. Кірсев О.І. Внутрішній аудит у банку : [навч. посіб.] / О.І. Кірсев, О.С. Любунь, В.М. Кравець [та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 220 с.
4. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.03.2007 р. № 98.
5. Мумінова-Савіна Г.Г. Тим, хто не нехтує законом. Контроль, ревізія та аудит у комерційних банках України / Г.Г. Мумінова-Савіна, В.М. Кравець, О.А. Мазур та [ін.]. – К. : Факт, 2001. – 448 с.
6. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.
7. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 р., № 114.
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
9. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2001. – 848 с.
10. Compliance and the compliance function in banks. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, Apr. 2005.
11. Frame work for Internal Control Systems in Banking Organizations. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, Sept. 1998.
12. Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements (2007 Edition)/ IFAC.
13. Internalcontrol – Integrated Framework, COSO, 1992.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iaa-ru.ru.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.privatbank.ua/files/docs/Provision_NBA_.pdf.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://alfabank.ua/investor-relations/vnutrishnij-audit>.
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.banklviv.com/uk/about/compliance/>.
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaca.ru>.

Кийко Ю. Т.

ГВУЗ «Університет банківського дела»

МЕСТО ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В СИСТЕМЕ КОНТРОЛЯ В БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ

Резюме

Исследованы теоретические основы и современные тенденции развития контроля в банках. Определено место внутреннего аудита в системе внутрикорпоративного контроля и проанализирована организация систем контроля в банках Украины. Рассмотрены основные отличия внутреннего аудита и ревизии.

Ключевые слова: внутренний контроль, система внутреннего контроля, внутренний аудит, система внутреннего аудита, ревизия, контроллинг, комплаенс.

Kiyko Y. T.
University of Banking

INTERNAL AUDIT AND BANKING CONTROL

Summary

This article deals with the theoretical foundations and contemporary trends of control. There is determined the place of internal audit in internal control and the basic differences between internal audit and revision. There we analyze the organization of internal control systems in Ukrainian banks.

Keywords: internal control, Internal control system, internal audit, internal audit system, audit, controlling, compliance.

УДК 657:338.47

Мосійчук М. М.

Національний університет водного господарства та природокористування

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено дослідженню основних економічних показників транспортної галузі України за 2010–2014 рр. Проаналізовано динаміку обсягу реалізації, експорту-імпорту транспортних послуг. Досліджено основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання транспортної галузі. Визначено тенденції показників, які потребують урахування в управлінні транспортними підприємствами і транспортною сферою в цілому.

Ключові слова: транспортні підприємства, транспортні послуги, транспортна галузь, аналіз.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України для будь-якого підприємства незалежно від виду діяльності найважливішим завданням є досягнення глобальної конкурентоздатності. Це неможливо без налагодженої, збалансованої взаємодії всіх галузей економіки, яку забезпечує діяльність транспортної галузі, яка є «кровоносною системою» господарського комплексу України. Без трансформації та розвитку цієї галузі в цілому та окремих суб'єктів транспортної інфраструктури в рамках реалізації Стратегії сталого розвитку України неможливою є позитивна динаміка результативних показників підприємств багатьох інших галузей, діяльність яких пов'язана або залежить від надання транспортних послуг. Тому без ґрунтовної аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств важко визначити потенціал цієї галузі, виробити найбільш прийнятні заходи, що дозволяють значно покращити їхнє фінансово-господарське становище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних засад аналітичної оцінки діяльності транспортних підприємств присвячено праці Бондар Н.М. [1], Гречина Б.Д. [2], Гойхмана І.М. [3], Захарової О.В. [4], Кудрицької Н.В. [5], Макаренка М.В. [3], Никифорок О.І. [6], Мних О.Б. [2], Стукало А.В. [7], Цветова Ю.М. [8] та багатьох інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на високий рівень таких досліджень, на сьогодні в економічній літературі недостатньо детально вивчено довготермінові тенденції, що характерні для фінансово-господарської діяльності транспортних підприємств, які потребують урахування для адаптації Транспортної стратегії України [9] в цілому та ефективного стратегічного менеджменту транспортних підприємств зокрема.

Мета статті полягає в аналітичній оцінці основних показників підприємств транспорту України

як необхідної інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень та визначенні на її основі відповідних перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока ефективність функціонування транспорту є необхідною умовою розвитку та структурних перетворень економіки, активізації зовнішньоекономічної діяльності, задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях, захисту економічних інтересів та безпеки України [1, с. 20].

Аналітична оцінка транспортної галузі нерозривно пов'язана зі створенням ВВП, який є одним із найважливіших показників будь-якої економіки. Тому аналіз ринку транспортних послуг необхідно проводити в тісній ув'язці з даним показником. За період 2010–2014 рр. ВВП України зріс із 1094,6 млрд. грн. [10, с. 30] до 1566,7 млрд. грн. [11, с. 501], тобто на 472,1 млрд. грн. (43,13%). Обсяг реалізованих транспортних послуг (табл. 1.) за цей період також збільшився, відповідно, із 53,3 млрд. грн. до 78,4 млрд. грн. – на 25,1 млрд. грн., тобто на 46,88%. Це вказує на те, що ринок транспортних послуг розвивається дещо швидшими темпами, ніж національна економіка в цілому, адже будь-яке матеріальне виробництво потребує транспортних послуг, доставки від постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, а покупцям – готової продукції і товарів.

У структурі реалізованих послуг України частка транспортних послуг займає найбільшу питому вагу серед усіх наданих послуг вітчизняними підприємствами, а також досліджується незначне її збільшення в 2014 р. у порівнянні з 2010 р. на 0,6 в. п., що також є підтвердженням значення транспортної галузі як найважливішої інфраструктурної галузі національної економіки.

У наданні транспортних послуг задіяно близько 3% працездатного населення України, та спостерігається зростання цього показника до 3,2% у